

РАНИ МАЈКА ДВА НЕЈАКА СИНА У ЗЛО ДОБА У ГЛАДНЕ ГОДИНЕ

Нису мој и Ненадов живот чиниле мучним само ратне и послератне неприлике, кад се наша детиња свест извлачила из непостојања, већ и укупни односи у нашој великој породици, у селу и околини. Највише нас је мучило то што смо споља били толико истоветни, па смо у људима изазивали радозналост, чуђење, некад и страх да нисмо некакво рђаво предсказање. Необични нисмо били само нас двојица, већ то беше и наша мајка Јелена. Она је била својеглава и ни у чему се није уклапала у норму смерног женског понашања у једној великој патријархалној породици. Од осталих жена она је одскакала памећу, писменошћу, облачењем и дружењем са мушким делом наше породице.

Да буде таква разлог је био тај што је живела и одрасла доле у Жупи, у Расову, крај Бијелог Поља. Рођена је и она у Крајиновићима, као и других њених пет сестара и једини брат Обрен, али је рано отишла доле у Жупу код једне тетке, која није имала деце, па је њој и њеном мужу требала нека млађа особа која ће их послужити, помоћи тетци Милени при спремању јела и доношењу воде. Јелена је била вредна и тетка ју је заволела и с те-

шком муком се раздвојила од ње кад је дошло време да оде у властити дом. Њој се није ишло одатле, где је са тетком и течом живела мирно и неоптерећена послови-ма. Била је већ ушла у године и са страхом је очекивала оно што ће да се деси – није знала да ли жели такву промену или не. Што се ње тиче, волела је да остане ту где је, па макар завршила као уседелица – проживела би тако живот по своме.

Завршила је у Расову основну школу и добро се описменила. Научила је да чита и пише. Читала је књиге, а особито је волела песмарице. Једног дана докопала је теткове гусле, које су висиле на зиду, и почела да гусла, чак је боље то чинила и од самога тетка, а њен женски глас одзвањао је у малој просторији као да долази негде из прошлости, топао и мек. Некима је то сметало, поготово нашим горе, а неки су волели њен глас и песму више него да пева мушкарац.

Стриц Никола отерао је био неколике каце сира и за-ноћио код Јелениног тетка, кога је познавао из војске и заробљеништва у Чешкој. Редовно је свраћао код њега кад би продавао сир у Бијелом Пољу. За око му запе-витка, висока и лепа девојка, која је знала да дочека госта, да се с њиме испоздравља отворено и без зазора. Говорила је чисто и јасно. И што је реткост код нас, имала је смеђу косу, која је вукла на плаво, савијену у плетенице и прекривену малом шареном марамом. Око струка и изнад сукње обавезно је носила кецељу, такође ишарану разним бојадисаним концима.

Стриц зажеле да је има у својој кући, иако му беше јасно да ако се тако буде носила и понашала, неће добро проћи код наших жена. Олајаваће је и неће моћи ни умети да се уклопи у наш крути и једнолични женски свет. Поготово још ако буде певала уз гусле. Није му било тешко да се одлучи и да проговори са њеним тетком, коме

је било још теже да се с њом растане и остави њих двоје саме. Но, ипак се морало одлучити.

Наш отац, а стричев најмлађи брат Лазар, управо је био изгубио супругу. Били су дуже у браку и нису имали деце. У нашем селу је то било срамота да се буде нероткиња и она је једнога дана потегла, те се обесила. Сахранили су је на брзину и готово кришом. О њеном самоубиству није се смело ни шапутати, а камоли јасно говорити. Пронели су наши укућани глас да је изненада умрла, да је погодио шлог и зато је тако брзо отишла на небеса. Но, ипак истина се није могла сакрити и ја сам доцније често слушао како се испотаје говори како прва жена нашег оца, који ју је много волео, није могла да издржи и да му не подари потомство, па је решила да самој себи прекине живот. Али би ми увек тај који би то испричао, припретио: „Ћути, немој ко то да чује и да кажеш да сам ти ја то рекао. Љутили би се ваши Петровићи.“

Би договорено да наш отац отпутује са стрицем у Расово и да види девојку која је имала повише година и одговарала је њему удовцу. Била је уз то из добре домаћинске куће и ту није могло бити неког запињања. Сложише се тетак и тетка, уз плач, да девојка дође у планину, у Крајиновиће, где живе остали Даничићи и да је одатле сватови одведу у наше село.

Одведоше је, би и песме, и игре и дилика, мада не у тој мери као кад би се женио момак. Певало се, играло и будалесало, а највише се загледала млада: висока, права, слободна, обучена, како су мислиле наше жене, у некакве шарене крпетине. Барјактарила је изнад свих осталих и играла брзо и спретно, слободно се премећући са једне ноге на другу и кад је требало, извијајући гласом без зазора, као да никог живог нема у кући. Пратили су је завидни или подсмешљиви погледи женскадије, а ни мушкарци нису били равнодушни. Међутим, она се при-

вила уз свог мужа кога је, трапавог и несигурног, вукла по колу, као сапетог, а он је ломатао ногама, не успевајући никако да усклади своје покрете са свирком.

И тако наша мајка Јелена зађе међу велику чељад, из мале заједнице од три члана и из питоме полимске долине, обрете се међу хладним, планинским пештерским обрдинама. Не знам како јој је било, али сам сигуран да није било лако навикавати се на нови начин живота у великој фамилији, где је толико жена, деце, мушкараца и старих, где од почетка треба разазнавати ко је ко и сваком приступити на другачији начин, љубити, као млада, старо и младо у руку. Међутим, наша мајка Јелена одби то да чини. Пољубила би у руку само четворицу девера и њихову стару мајку Јевросиму чији је кревет још тада лежао у углу велике собе и окупљао око себе и младо и старо, посебно петорицу синова који су, иако одрасли и стари, прилазили увек кад некуд одлазе, да јој пољубе руку.

Такво слободно држање и одбијање да се поштује обичај издвоји нашу мајку Јелену из женског кола и жене је замрзеше, тим јаче што је мушки део наше куће био уз њу. Волели су свог најмлађег брата Лазара, жалили га због тога што му се десило, што је остао без породе са првом женом и надали се да ће сада са Јеленом све да се исправи. Зато су јој излазили у сусрет и штитили је од својих жена, што није увек било лако, успевали су да је избаве од кућних послова које су према распореду радиле све остале жене, а њој да дају посао у пољу, на ливади и њиви, око стоке и чобановања.

Посебна заштита беше јој стриц Никола. Захваљујући њему дошла је у нашу кућу, а сада, кад је остала удовица са двоје деце и то близанаца, стриц је издвоји и тако што јој одреди да седи за столом са одраслим мушкарцима и да нас двојицу смести једног с једне, а дру-

гог с друге њене стране. Распоред осталих знао се унапред: за већом синијом седеле су млађе жене, планинке и мешаје и одраслија деца, а за трећом мајке са малом децом и бабе. Кад се наша мајка Јелена нађе на почасном месту и међу мушкима, жене одоздо од синија почеше да севају очима, да се сашаптавају међусобно и да јој упућују неизговорене псовке и грдње.

– Види ти где се гусларка углавила са своје двоје жгебади, говори стиснутих зуба једна од њених јетрва.

– Зна она шта ради. Ми ринтамо као да смо стока, а она се излежава, кобајаги чита и оно што је најгоре, што ниједна друга жена не чини, гусла – одговара јој друга јетрва.

Жене су је много мрзеле. Мрзеле су све што је радила, како се носила, најпре у светлим бојама, док не погибе ујак Обрен, а после у црнини скројеној на жупски начин, са хаљином припијеном уз тело, увек чиста и уредна, без трунке прљавштине на себи. Остале жене ишле су зарозане, са пуно закрпа на својој одећи – нису хтеле да прљају оно штедно, чувале су га за празнике или вашаре. Женска мржња преносила се са мајке и на нас двојицу. Јер, мајка је облачила и нас двојицу што је могла боље и лепше. Сама нам је шила одећу и проналазила обућу. И поред жалости за братом Обреном, наша одећа била је светла и она се трудила да у сличном кроју хаљина за обојицу убаца понеки детаљ на основу кога би се могло учинити да нисмо толико слични, колико се мисли. Да нас је могуће разликовати и да само злобници то неће и тобоже не могу да виде.

Наше жене ни то нису подносиле. Шта она има стално да се издваја и да штрчи изван и изнад свих других, говориле су. Зар је није стид да су јој дјеца тако шарена, као да су Циганчад. Покојни Лазар би се преврнуо у гробу да их види такве. Увек су се злобно сашаптавале

кад би наша мајка издигнуте главе и не гледајући никога пролазила кроз гомилу. Не би се ни осврнула на женско сашаптавање. Мајка је, видело се, гледала своја посла и није јој било важно оно што други кажу. Ми смо за њу били светиња коју је она настојала да има стално уз себе и са стрепњом је пазила да нам се нешто не деси, да нас неко не увреди или деца не изазову и не ударе.

И њена колиба увек је била најуреднија и најчистија. Нигде трунке прашине на одећи и сандуцима. И остали стричеви и њихови синови, ако су се поженили, имали су своје колибе, али оне су биле претрпане свакаким дрангулијама и дроњама. Наша је била без свега тога. Уз то, на зидовима су висиле бројне фотографије и fine серцаде, различитих боја и облика. Подови су били застрти ћилимима које је наша мајка донела из свога рода кад се удавала. Кревети су такође били застрти шареним прекривачима, а простором колибе ширили су се цветни мириси. Било је милина бити унутра, а поготово ту спавати и удисати свеж ваздух. И кад би нека од жена провирила и погледала по себи, пуцала би од зависти и гунђала како је у Јелениној колиби као у циркусу. Грдиле су жупску доколичарку која не ради ништа друго, сем што се дотерује и лицка, намешта своју колибу као да очекује сватове (можда се може и то десити), а та два тотрка вуче за собом свуда где крене, као да су, Боже ме прости, богаљи.

Једина међу женама која призива нашу мајку Јелену, осмехује јој се и одобрава то што чини и што тако пази своју децу, јесте бака Јевросима, коју смо сви звали Нана. Запамтио сам је из доцнијег времена, како лежи на уздигнутим јастуцима, згужване седе косе, безуба и угаслих, али живих очију које прате све који се туда крећу. Сви јој прилазе и љубе јој руку.

Нас двојицу посебно загрли и помилује по глави, па нам се и осмехне, говорећи: „Пилади моја прелијепа.

Чувајте се кад изађете напоље и слушајте вашу мајку. Ви сте једино што ми је остало од покојног Лазара, кога зликовци убише на правди Бога.“ Ми јој љубимо руку и упућујемо се вратима. Ја се обазрем и видим како нас Нанин поглед, иако згаснут и некако сив, прати.

Напољу нас обично дочекује мајка и води са собом свуда куда и она иде. Води нас на вашаре, у посете, у поље где се ради и на места где се скупља народ о празницима. Пребаци нам руку преко рамена и чврсто стишка уз себе, као да се плаши да ћемо јој се отети, побећи и нестати.

Гледају нас тамо где одлазимо као да смо чудо, а не дечаци који су се родили слични, готово једнаки. Не подносе ни то што смо деца жене која је другачија од осталих, паметнија и лепша, а ипак толико омрзнута од свих, па и ми заједно са њом. Мене то посебно пече, а мислим и Ненада – осећамо како нас гледају и шапућу док пролазимо заједно са мајком. Не знам зашто је то тако. Требало би да имају милости и зато што смо сирочад, што нам је отац убијен на свиреп начин. Изгледа да би према нама били попустљивији да нисмо синови тако поносне и необичне мајке. Ево нас на вашару на Мачковицама. Ту се сваке године о Илиндану икупља много народа. Игра се, пева, будалеса. Народ, у групама, премеће се с једног места на друго. Наоколо су обично стари, гвире са стране и гледају шта ради полудела омладина. Гледају са завишћу и жале што је њихово прошло и могу само да призиру на оно што виде пред својим очима. Ми стојимо с мајком уз једно дрво, а у нашој близини је удовица Јања и пиљи у нас. Напео сам уши да бих чуо шта говори.

– Лијепи су – каже једној жени поред себе, као двије прелијепе слике. – Али ја им видим на лицима да их сре-

ћа у животу неће пратити. Спотичаће се много и често и неће им успјети да мирно и без жалости докончају.

Њена дрўга јој одговара:

– Никад се ништа не зна. Може се десити да управо они буду срећни. Није узалуд њихова мајка запела да их учини таквим. Не може њено напрезање остати узалудно и окренути их куда не треба.

– Овдје се све зна и види. Очи им казују да се нису родили под срећном звијездом.

– Закамени – каже јој дрўга. – Шта злослутничаш и уричеш дјецу, још тако малу. Видиш ли да те слушају.

– Нека слуша и Господ Бог, ја ћу казати оно што видим и што мислим.

– Не видиш ти ни прст пред оком. Само лупеташ.

Тада сам мислио да су Јањина прорицања била само бапске приче, а данас, док ово пишем, знам да није било тако и да је говорила истину коју не знам како је прозрела и дослутила.

Мајка је у том тренутку стајала мало поиздаље и није могла чути шта доконе бабе причају. Ја сам је гледао тако високу, мршаву и уско обучену, дивео сам јој се и био срећан што нас двојица имамо мајку која нас сигурно води кроз живот и неће дозволити да потонемо и кренемо кривим путем.

Стриц Никола је нашу мајку желео заштитити од жена из куће. Чуо је то што говоре и знао је да највише њега криве што ју је пронашао чак код Бијелог Поља и довео овамо горе к нама. У себи их је грдио и називао женским осиаком који се не да ни на који начин умирити и који ради и дању и ноћу и меље глупости. Најмлађа јетрва била је најгора језичара и није могла да се обузда кад чује звук гусала и оштри мајчин глас који га прати, него је шибала по гусларки, како је зову, најгорим речима:

– Неће бити никоме на добро у овој кући, кад у њему живи такво једно наопако женско створење... Замисли жена, па гусла! Овамо избегава да ради било шта – тобож, брине о двоје дјеце, као да их ми немамо пет пута више, и гусла. Баш се покојни дјевер Лазар унесрећио. Боље му је што је на вријеме отишао него да гледа ову бруку.

А наша мајка Јелена је као у инат највише гуслала кад је знала да је оговарају. Склонила би се негде у неки кутак собе или би отишла у нашу колибу и повукла би гудалом по жицама, провукла брзо неколико пута, а потом затурила главу, као што то и мушкарци раде и наставила да креће гудалом тамо и овамо и да упоредо извија неку од драгих јој песама.

Најрадије је певала песму „Предраг и Ненад“, по којој је и нама дала имена. Предраг и Ненад у песми нису били близанци – тек су се пред сам крај живота први пут и видели. Предраг је први, чим је дорастао до коња и до бојна копља, отишао у хајдуке. Ненад је касније кренуо да тражи брата који га, не знајући ко је и куда се упутио, смртно рани, па сазнавши од брата на самрти шта је учинио, сâм себи одузе живот. Трагичнија прича о браћи, који су оставили остарелу мајку, а сами кренули у свет, није се могла у песми испричати.

Мајка се дуго вртела, гладила гудало и опипавала жице док се не би одлучила да загуди и уз гусле запева ову прелепу и тужну песму. Мислим да ју је трагична повест о браћи болела. Вероватно је имала пред собом слику нас двојице те би изненада, као да прелама у себи судбинску одлуку, повукла прво по обичају неколико пута гудалом и кликнула:

Рани мајка два нејака сина,
у зло доба, у гладне године,
на преслици и десници руци.

Лепа им је имена надела:

једном Предраг, а другом Ненаде.

И док нас је мајка уз себе привијала погледом, желећи да нам каже како пева само за нас и ни за кога више, ми седимо испред ње и гледамо је с пуно детиње пажње и љубави. Гледамо и видимо како јој се поглед почиње мутити и да се у очима појављују сузе. Најпре као мале капљице, а потом их је све више и више, док на крају не потекну једна за другом и глас не почне да јој подрхтава. Изговара последње стихове („Па потрже ножа од појаса, / те удари себе у срдашце, / – мртав паде покрај браца свога“) плачући и заокреће главу од нас, бацивши гусле у ћошак собе, као да су јој због нечега мрске, а она да се стиди тога што мора да плаче.

Мајка је и сама писала стихове. Раније, за време рата, каже стриц Никола, она је чекала да се нешто догоди, нека погибија обично, па би села и измишљала стихове које је потом певала уз гусле. Најлепшу је песму написала кад је чула за погибију брата Обрена, који је био само три године старији од ње. И док није отишла за Расово, наша мајка се стално дружила са ујаком Обреном и куд би пошло једно, ишло би и друго. Заједно су се играли, брали цвеће и пели се на трешње и дивље јабуке и крушке. Кад је отишла за Расово, највише је туговала баш за ујаком Обреном и желела је да и он дође. Али то није било могуће: мушка је глава, међу толике сестре и морао је да остане у кући да помаже код стокe и у пољу.

Глас о ујаковој погибији и погибији свих чланова његове породице затекао ју је у Расову, где се била склонила после очеве погибије са нама двојицом. Тетак и тетка су били на муци како да јој саопште. На крају јој се морало рећи и они су то учинили околишећи што су